

Богдан Гальчак
Зеленогурський університет (Польща)
Інститут юридичних наук
Кафедра теорії, філософії та історії права
b.halczak@wpa.uz.zgora.pl

УДК 792:325(=161.2)(497.11)
doi 10.19090/rs.2020.4.39-56

Ольга Харчишин
Національна академія наук (Україна)
Інститут народознавства
відділ фольклористики
okahrchyshyn@gmail.com

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ НА ТЛІ ІСТОРІЇ ПОПУЛЯРНОЇ ПІСНІ „НЕЈ, SOKOŁY!” («ГЕЙ СОКОЛИ!»)

У статті розкрито історію пісні „Hej Sokoły!”, яка сьогодні популярна як у Польщі, так і в Україні. У цій пісні розповідається про молодого козака, який виїхав за кордон і тужить за рідною Україною та коханою дівчиною, що залишилася там. Хоча твір і виражає любов до України, та це не українська, а польська пісня. Вона пов’язана зі середовищем поляків, які залишили українські землі після Другої світової війни. У 1918–1939 рр. сучасні терени Західної України (Галичина і Волинь) входили до складу Польської держави. Там проживало багато польських сімей. Коли після Другої світової війни Волинь та Галичина увійшли до складу Української РСР, то велика кількість поляків виїхала звідти до Польщі в її нових межах. Виражена в пісні „Hej Sokoły!” туга за Україною не однозначна з українського й польського поглядів. Водночас цей твір, перекладений українською мовою, набув популярності та вважається українською патріотичною піснею. Відтак запропонована у статті версія походження пісні „Hej Sokoły!” цілком спростовує поширену в наш час думку про автора цієї пісні Томаша (Тимка) Падуру (1801–1871) та показує, наскільки складні польсько-українські відносини.

Ключові слова: Польща, Україна, пісня „Hej Sokoły!”, польська меншина в Україні, українська меншина в Польщі, походження, значення

«Hej, sokoły!» («Гей соколи!») сьогодні належить до найпопулярніших пісень у Польщі та в Україні. Цей твір побутує в кількох варіантах, які між собою не суттєво відрізняються. Найрозповсюдженішим польським варіантом є такий (подаємо мовою оригіналу з супутнім близьким перекладом):

1. *Hej, tam gdzie z nad czarnej wody
Wsiada na koń Kozak mlody,
Czule żegna się z dziewczyną
Jeszcze czulej z Ukrainą.*

Refren:

*Hej, hej, hej sokoły,
Omijajcie góry, lasy, doły,
Dzwoń, dzwoń, dzwoń dzwoneczku,
Mój stepowy skowroneczku.
Hej, hej, hej sokoły,
Omijajcie góry, lasy, doły,
Dzwoń, dzwoń, dzwoń dzwoneczku,
Mój stepowy dzwoń, dzwoń, dzwoń...*

2. *Pięknych dziewcząt jest немало
Lecz najwięcej w Ukrainie.
Tam me serce pozostało
Przy kochanej mej dziewczynie.
Hej, hej, hej sokoły...*

3. *Ona biedna tam została
Przepióreczka moja mała
A ja tutaj w obcej stronie
Dniem i nocą tęsknię do niej.
Hej, hej, hej sokoły...*

4. *Żal, żal za dziewczyną
Za zieloną Ukrainą.
Żal, żal serce płacze,
Już jej więcej nie zobaczę
Hej, hej, hej sokoły...*

5. *Wina, wina, wina dajcie!
A jak umrę pochowajcie!
Na zielonej Ukrainie
Przy kochanej mej dziewczynie.*

Hej, hej, hej sokoły... (Straszewicz, 1992).

*Гей там десь з-над чорної води
Сідає на коня козак молодий.
Ласкаво прощається з дівчиною,
Ще ласкавіше – з Україною.
Приспів:
Гей, гей, гей соколи,
Оминайте гори, ліси, доли.
Дзвінь, дзвінь, дзвінь, дзвіночку,
Мій степовий жайвороночку.
Гей, гей, гей соколи,
Оминайте гори, ліси, доли.
Дзвінь, дзвінь, дзвінь, дзвіночку
Мій степовий дзвінь, дзвінь, дзвінь.*

*Гарних дівчат є немало,
Лиш найбільше в Україні.
Там моє серце залишилось
Біля моєї коханої дівчини.*

*Вона одна там лишилась,
Перепілочка моя маła.
А я тут в чужій стороні
Вдень і вночі сумую за нею.*

*Жаль, жаль за дівчиною,
За зеленою Україною.
Жаль, жаль серце плаче,
Вже її більше не побачить.*

*Вина, вина, вина дайте,
А як умру, поховайте
На зеленій Україні
При коханій моїй дівчині.*

Осіб, яких цікавить походження пісні, поспішає задовольнити популярна, хоча й критикована часто в наукових колах, інтернет-енциклопедія «Wikipedia». Ось як в її польській версії подано історію твору:

«Гей, соколи!» – польсько-українська пісня авторства Томаша Падури, польсько-українського поета і композитора, що жив у XIX ст. в Україні. Томаш Падура був представником української школи польського романтизму, яка базувалася водночас на польській шляхетській традиції польського романтизму та на українському

фольклорі й козацькій легенді. Написана оригінально по-польськи пісня „Гей, соколи!” відображає всі ці традиції. Балада набула популярності в ХХ ст., особливо від польсько-більшовицької війни, і в Польщі її співають як популярний застільний («biesiadny») твір. Великою популярністю користується також в Україні, де з перекладеним українським текстом інтерпретується як вітчизняна пісня» (*pl.wikipedia*, 2020).

Запропонована в інтернет-енциклопедії історія пісні є дуже привабливою. Текст нібито написаний польсько-українським поетом і пісню співали під час війни з більшовиками в 1919–1921 рр., коли польські та українські війська воювали як союзники. Наведені у «Вікіпедії» відомості про походження пісні «Гей соколи!» повторюються й у деяких наукових працях. Так, в «Енциклопедії історії України», виданій Інститутом історії України НАН України, під гаслом «Падура Тимко» вміщено статтю кандидата історичних наук Володимира Любченка, в якій зазначено про цього поета: «Автор відомої польс. патріотичної пісні "Hej, sokoly!"» (*Любченко, 2020*). Цю версію повторила доктор філологічних наук Надія Баландіна у своїй статті «Масифікація польсько-української пісні “Hej, sokoly!”» (*Баландіна, 2018*). Авторка покликається на вище цитовану «Енциклопедію історії України». Водночас треба відзначити, що після виходу у світ нашої інтернет-публікації «Звідки прилетіли «Соколи»? рефлексії над генезою популярної пісні» (*Гальчак, Харчишин, 2019*), у якій вперше було спростовано авторство Тимка Падури, українська Вікіпедія відповідно внесла зміни до своєї статті (*uk.wikipedia*, 2020). Тоді як польська Вікіпедія після виходу польської версії цієї ж публікації «Refleksje nad genezą pieśni Hej sokoly!» (*Kharchyshyn, Halczak, 2020*), зробила деякі доповнення про джерела пісні та про пізне походження рефрену (*pl.wikipedia*, 2020), але так і не змінила свій основний текст про авторство Т. Падури.

Насправді пісні «Гей соколи!» нема в жодному виданні творів Томаша Падури, і ніхто з дослідників його творчості не висував навіть припущення, що він міг бути автором цієї пісні. Її стилістика суттєво відрізняється від творчої манери Падури. Писав він дуже специфічною мовою (змішував слова українські з польськими), що є його своєрідною «авторською версією» української мови. Натомість пісня «Гей соколи» написана літературною польською мовою. До того ж, текст твору має

низку інших ознак пізнього походження (їх докладно розглянуто у спеціальній статті Ольги Харчишин «„Hej Sokoły!“ (Гей соколи!)»: тексти і контексти» (Харчишин, 2019: 1246–1259)). Отож, Томаш Падура не міг бути автором пісні «Гей соколи!». Тоді, хто ж був її автором?

Для початку розглянемо ключовий образ цієї пісні, яким виступають «соколи». Образ сокола (переважно саме в однині) притаманний як для традиційного фольклору, так і для української та польської літератури XIX століть. В історичних піснях сокіл, як і орел, позначає сильну, вільну й нескорену особистість. «Саме апеляцією до сокола часто розпочинаються пісні про тугу за втраченою волею» (Пастух, 2007: 538). До образу сокола зверталися й поети, які творили в стилі народної пісні, такі як Богдан Залеський, Тимко Падура, Микола Петренко, Марія Конопніцька та інші. Особливого значення цей символ (але вже у формі множини – соколи) набув на межі XIX–XX ст., коли серед поляків, як і серед українців, поширився молодіжний рух «Соколів», який поєднував фізичне виховання з патріотичним. Гімном цього руху був «Марш соколів» із звертанням «Гей, браття соколи» (Zawada, 1914: 90). В українських «Соколів» гімн «Соколи, соколи, ставаймо в ряди!» (1901) написали Константина Малицька (текст), Ярослав Ярославенко (музика). І в польському, і в українському гімнах «Соколів» звучала патріотична ідея цього руху: «Де сила, там і воля». У 1916 р. уперше опубліковано стрілецьку пісню Левка Лепкого «Ой видно село», яка блискавично набула популярності. Пісня має зачин:

*Ой видно село, широке село під горою,
Ой там їдуть стрільці, січовії стрільці до бою.
Іде, іде військо крізь широке поле,
Хлопці-ж бо то хлопці, як соколи (Кузьменко, 2005: 128, 513).*

Останній рядок із виразним музичним акцентом на ньому повторюється ще декілька разів у приспіві. Так образ «хлопці, як соколи» уперше увійшов до поетики національно-визвольної пісенності XX століття. Недарма 1990 р., у час відродження української патріотичної пісні, виник музичний гурт із назвою «Соколи». Основу його репертуару склали українські національно-патріотичні пісні. Отож, назва досліджуваної пісні та центральний її образ, що є співзвучні вигуку на початку приспіву «Гей соколи!», має основи, які закорінені в

давніх традиціях двох народів, але твердо вкріпились уже саме в ХХ столітті.

У строфічному тексті пісні «Гей соколи!» центральним є мотив розставання з дівчиною та з Україною, де розлука супроводжується жалем. Цей же мотив знаходимо й у польських літературних джерелах ХІХ століття. У 1860–1867 рр. у Львові вийшла брошура «*Żal za Ukrainą z pieśni narodowej przełożony na fortepian przez Albina Korytuńskiego*» («Жаль за Україною з народної пісні перероблений для фортепіано Альбіном Коритинський»). У ній вміщено ноти твору з підтекстуванням. У назві зазначено, що це обробка народної пісні. Ось її текст:

*Żal, żal za jedyną
za zieloną Ukrainą
żał, żal, żal za niemi
Za oczkami czarownemi.
Ona biedna tam została ?
Przepioremczka moja mała,
A ja tutaj w obcej stronie
Dnie i nocej tęsknę po niej.
Żal, żal za jedyną
za zieloną Ukrainą
żał, żal, żal za niemi
Za oczkami czarownémi.
Dajcie wina dajcie szklanki
Pijcie zdrowie mej kochanki,
Żal, żal, żal, żal, żal ratujcie
Umrę z żalu pożałujcie.
Żal, żal serce boli
Masz mojej złotej doli,
Żal, żal, żal za niemi
Za oczkami czarownémi.
Jeszcze wina, jeszcze grajcie
A jak umrę pochowajcie
Tam tam w Ukrainie
tam, tam przy dziewczynie.
Żal, żal za jedyną
za zieloną Ukrainą
żał, żal, żal za niemi
Za oczkami czarownemi.
(Korytuński, 1860-1867: 3–9)*

*Жаль, жаль за єдиною
За зеленою Україною.
Жаль, жаль, жаль за ними
За очками чарівними.
Вона бідна там залишилась
Перепілочка моя мала.
А я тут в чужій стороні
Удень і вночі сумую за нею.
Жаль, жаль за єдиною
За зеленою Україною.
Жаль, жаль, жаль за ними
За очками чарівними.
Дайте вина, дайте склянки
Пийте за здоров'я моєї коханки.
Жаль, жаль, жаль, жаль, жаль,
рятуйте,
Умру з жалю, пожалійте.
Жаль, жаль, серце болить,
Без моєї золотої долі.
Жаль, жаль, жаль за ними,
За очками чарівними.
Іще вина, іще грайте,
А як умру, поховайте
Там, там в Україні,
Там, там при дівчині.
Жаль, жаль за єдиною
За зеленою Україною,
Жаль, жаль, жаль за ними,
За очками чарівними.*

Згодом, у 1875 р. в Києві у видавництві Болеслава Кореїва вийшла брошура «*Żal za Ukrainą. Piosnka przypisana Pannie Wandzie*

Pudłowskiej przez Macieja Kamińskiego» («Жаль за Україною. Пісня присвячена панні Ванзі Пудловській Мацеєм Камінським»). Вона теж містила ноти з підтекстуванням. Загалом текст збігався з версією Альбіна Коритинського, але з незначними відмінностями. Ліричний герой жалів не за «очками чарівними», а за «блакитними». Також до тексту були додані нові слова:

*Tam na ląkach wonne wiece
A na licach jej rumieńce.
A w oczkach taka siła
Że mnie głowę zawróciła...
(Kamiński, 1875)*

*Там на луках запашині віночки
А на личках її рум'яніці.
А в оченятах така сила,
Що мені голову*

Як зазначено у назві згаданої брошури з 1875 р., автором пісні був Мацей Камінський. Ім'я це належить видатному польському композиторові словацького походження (Maciej Kamiński (1734–1821)). Він був автором опер та чисельних творів для фортепіано, з яких значна частина не збереглася. У своїй творчості часто звертався до народного мелосу. Назва на титулці брошури вказує, що Камінський написав цю пісню для «панни Ванди Пудловської». Можна припустити, що твір зберігався у якомусь приватному архіві. Якщо це все так, то аналізована версія твору є значно старша, ніж версія Альбіна Коритинського. Але Мацей Камінський більшу частину свого життя був пов'язаний із Варшавою. Звідки ж тоді в нього настільки сильний «жаль за зеленою Україною»? Можливо, інформація про авторство Камінського є неправдивою. Наприклад, видавець міг навмисно розмістити ім'я відомого композитора як автора пісні, щоб збільшити попит на брошуру. Пісня «Жаль за Україною» користувалася популярністю в польському суспільстві. Записи цієї пісні збереглися з початку ХХ століття (*staremelodie.pl*, 2020). Отже, пісня «Гей соколи» містить фрагменти, запозичені з давньої пісні «Жаль за Україною». Проте мелодією і композицією це зовсім різні твори. «Жаль за Україною» не має ні такого приспіву, ні звертання до образу соколів.

Водночас «Гей соколи!» виявляють виразну схожість із популярною в Україні та далеко за її межами піснею «Їхав козак за Дунай», яку написав козак-поет Семен Климовський (1705–1785). Ця пісня також описує прощання з дівчиною козака, який вирушає у похід. Мелодія пісні «Гей соколи!» є досить подібною до твору Семена

Климовського, можливо, з дещо виразнішими акцентами, притаманними для музики ХХ століття. Також пісня «Гей соколи!» ритмо-мелодикою в приспіві, водночас мотивом «жалю» перегукується ще з однією популярною в Україні піснею «Копав, копав кирниченьку». Це давня народна пісня, перший запис якої відомий з 1820-х років (*Ходаковський, 1974: 455*). Розповідає про козака, який повернувся з війська до дівчини, однак не був тепло зустрінутий, бо до дівчини, очевидно, докотилися чутки про зраду її коханого. Козак намагається впросити свою кохану вибачити йому. У кожному приспіві висловлює великий жаль у випадку, якщо дівчина остаточно відштовхне його («Ой жаль, жаль мені буде...»). Подібні ритмічні приспіві можна простежити і в інших народних піснях. То ж коли і де постала пісня «Гей соколи!» у відомій сучасній версії?

Співавторка цієї публікації Ольга Харчишин переглянула всі доступні їй пісенники з часів до Другої світової війни, значна кількість яких зберігається у львівських бібліотеках. У жодному з цих видань пісні «Гей соколи!» у знаному сьогодні варіанті немає. Співавторка статті під час польових фольклористичних досліджень питала про цю пісню старших людей, які ще пам'ятали довоєнні часи. Ніхто з респондентів ані у Львові, ані в селах не пов'язував цю пісню з часами довоєнними чи воєнними. Не натрапляли на пісню «Гей соколи!» й інші співробітники/ці відділу фольклористики Інституту народознавства НАН України під час теренових досліджень. Не виявлено про цей твір нічого й у мемуарних джерелах міжвоєнного двадцятиліття. Якщо ще додати, що приспів із центральним образом «соколів» має пізні ознаки походження, то ж логічно припустити, що пісня «Гей соколи!» могла виникнути щойно після Другої світової війни.

Співавтор запропонованої статті Богдан Гальчак проживає у м. Зелена Гура в західній частині Польщі. Часто чув пісню «Гей соколи!» в дитинстві в 1960-х роках. Але варіант цієї пісні в зеленогурському регіоні відрізнявся від розповсюдженої сьогодні версії. Перші її слова звучали так:

*Jechał w naddunajskie strony
Ukraiński Kozak młody.*

*Їхав в наддунайські сторони
Український козак молодий*

Отже, героєм твору був козак, який вирушав за ріку Дунай, тобто на терени під турецькою владою, очевидно, у похід. Це пояснювало його зворушливе прощання зі сім'єю, дівчиною і отчим краєм. Версію пісні про козака, який сідає на коня «з-над чорної води» співавтор цієї статті Богдан Гальчак вперше почув щойно у 1980-х роках. Судячи з філологічного аналізу О. Харчишин, викладеного у спеціальній статті (*Харчишин, 2019: 1251–1252*), сучасний зачин «*Hej, tam gdzieś z nad czarnej wody...*» міг виникнути пізніше, ніж сама пісня. Авторка простежує генезу самого образу «чорної води» і з'ясовує, що він характерний здебільшого для польської топоніміки та літературної традиції. В українському контексті трапляється дуже рідко. Є один зразок в історичній пісні про Нечая, де цей образ, очевидно, символізує «польськість»: «*Од Красного Броду, од Чорної Води / Іде ляшків сорок тисяч хорошої вроди (Максимович, 1834: 99)*». Упорядник збірника Михайло Максимович подав цей образ із великих літер як власну назву – топонім чи гідронім (знаємо, що такі власні назви поширені саме в Польщі).

Тепер повернімося до версії Богдана Гальчака, яку він знає з дитинства. У ній героєм твору був «український козак молодий», тоді як у сучасній розповсюдженій версії – тільки «козак молодий». У польській мові слово «козак» означає чоловіка відважного, справного фізично. Так що в другій версії твору його героєм міг бути поляк. Його «польськість» якраз і підкреслює образ «*znad Czarnej Wody*». Підсумуємо, як змістились акценти із появою сучасного зачину: зв'язок з Україною почав виявлятися вже не через українське походження ліричного героя, а лише через його ностальгійне ставлення до України як до місця втрати свого кохання.

Крім того, у варіанті пісні «Гей соколи!», популярному в зеленогурському регіоні в 1950-х рр., був інший приспів. Звучав він так:

Hej! Hej! Hej Sokoly!
Omijajcie góry, lasy, doły.
Omijajcie PGR-y
Tam roboty do cholery!

Гей, гей, гей соколи!
Оминайте гори, ліси, доли.
Оминайте ППР-и –
Там роботи до холери!

PGR – це «Państwowe Gospodarstwa Rolne» (Державні сільські господарства). Їх створювали за комуністичної влади у сорокових роках ХХ століття. Функціонували PGR-и головним чином на західних і

північних землях, які раніше належали Німеччині, а після Другої світової війни увійшли до складу Польщі. Загалом, були це давні земельні мастки. Їх німецьких власників після війни виселено, а землею заволоділа держава. PGR-и були відповідниками до радгоспів, які діяли в радянській Україні. Особи, залучені до них, були найманими працівниками. У п'ятдесятих роках PGR-и не справляли доброго враження в польському суспільстві. Проведена в 1955 р. за дорученням Президії воєводської національної ради (Президія ВНР) в Зеленій Гурі, що є найвищим органом державної адміністрації у воєводстві, перевірка в місцевих PGR-ах виявила, що там робітники заробляли від 127 в 200 злотих місячно (*APZG, 1955: sygn. 667*). Цього не вистарчало навіть на харчування в робітничій їдальні, яке коштувало 300 злотих за місяць. Тому керівництво PGR-ів не виплачувало зарплатні працівникам, пояснюючи, що і так мусить доплачувати за їхнє утримання. За свою працю робітники замість зарплатні отримували безкоштовне харчування, яке складалося головним чином із хліба з маргарином, а також із повидлом. Як зазначено у звіті згаданої перевірки, робітники PGR-ів жили «у страшних умовах», зафіксовані «брак опалення, холод, бруд» (*APZG, 1955: sygn. 667*). Таку роботу найчастіше могли терпіти люди, які попросту не мали іншого вибору. Було серед них багато поляків, що походили з давніх східних воєводств II Речі Посполитої.

Унаслідок змін кордонів у Центрально-Східній Європі після Другої світової війни Польща отримала значні території на заході і півночі від Німеччини. Але водночас втратила велику частину довоєнних територій на сході, які відійшли до СРСР. На східних землях проживала значна кількість поляків. Більшість із них зважилася на виїзд до Польської держави в нових кордонах. 9 вересня 1944 р. Польський комітет національного визволення (ПКНВ) і уряд Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) підписали угоду про обмін населенням. Подібні угоди підписав ПКНВ також з урядами Білоруської та Литовської РСР. Унаслідок угоди від 9 вересня 1944 р., у 1944–1946 роках з УСРР в Польщу виїхало 787 674 особи (з яких 742 453 поляків і 33 105 євреїв) (*Дрозд, 2001: 55*). Тоді ж виселено з Польщі до УРСР 488 057 українців.

Хоч офіційно акція обміну населення була закінчена в 1947 р., виїзди з СРСР до Польщі тривали фактично, як і раніше, через індивідуальні клопотання щодо окремих сімей. У 1949–1955 рр. із СРСР

до Польщі прибуло ще близько 9 тисяч людей. 25 березня 1957 р. була підписана «репатріаційна угода» між владою Польщі і СРСР. «Репатріаційна» акція тривала до 1959 року. У 1955–1959 рр. із Радянського Союзу до Польщі прибуло близько 250 тис. осіб (Osekowski, 2002: 66). Із них близько 20% складали особи єврейського походження (Kersten, 1992: 160). Населення, яке виїхало з Радянського Союзу до Польщі офіційно називали «репатріантами», тобто тими, що повертаються на батьківщину. Але прибулі з СРСР відкидали цю назву. Вони вважали, що не повернулися на батьківщину, лише втратили землі своїх предків, а терени, на які їм запропонували них фактично були «чужиною» (Kubis, 2007: 160).

Значну частину «репатріантів» польська комуністична влада скерувала на роботу в Державні сільські господарства. Так, у 1955 р. до Зеленогурського воєводства прибуло 868 «репатріантів» з СРСР (APZG, 1956: sygn. 689). З них близько 288 осіб поселено в PGR-ах. Інші оселилися в містах або придбали індивідуальні господарства. Переселенці з СРСР часто не мали жодних коштів, щоб розпочати власне господарювання в Польщі. Часто не мали й жодної освіти або вона обмежувалася початковою школою. Інколи не вміли вільно послуговуватися польською мовою. У цій ситуації були цілком залежні від допомоги влади, яка охоче скеровувала їх до PGR-ів. Отож, прибулих людей з іншої держави, трохи загублених у новій реальності, легко було переконати, що в PGR-ах чекає на них добре оплачувана праця і житло. Реальність виявлялася цілком іншою. Як повідомлялось у звіті Президії ВНР в Зеленій Гурі про ситуацію «репатріантів» в зеленогурському воєводстві у 1955 р., під час поселень цих людей в PGR-ах виявляли численні «недоліки», зокрема: «Помешкання, які пропонували репатріантам, не були придатними для проживання» (APZG, 1956: sygn. 689).

Як бачимо, «пегеєрівський» приспів у пісні «Гей соколи!» є досить логічною конструкцією. Ліричний суб'єкт застерігав «соколів» уникати лісів, гір і долів (ярів), де може на них очікувати небезпека. Водночас радив слухачеві уникати PGR-ів, де також може критися пастка. У польських реаліях 1950-х рр. саме так і було. Для багатьох людей PGR-и виявилися своєрідною пасткою, з якої нелегко було вибратись. Лише в 1960-х рр. умови праці і життя в PGR-ах дещо покращились, однак їхні працівники залишалися суспільно

ущемленими. Тоді ж, у 1960-х рр., в зеленогурському регіоні приспів пісні «Гей соколи!» зі згадкою про PGR-и почали замінювати на розповсюджену сьогодні версію про «дзвіночок – жайвороночок». Ця версія має інший символічний зміст, який прочитується з пафосом, з оптимізмом: «соколи» – завзяті хлопці, які не бояться небезпечних викликів дороги, супутниками якої є слухово-зорові образи – дзвінок, степ, жайворонок: «... *Dzwoń, dzwoń, dzwoń dzwoneczku, Mój stepowy skowroneczku...*». Залежно від обставин і настрою виконавців, співали ту чи ту версію. Важко твердити, чи таким чином відбувся поворот до давнішої версії, чи ця «пегеєрівська» версія й була першою, а потім зазнала модифікації.

«Гей соколи!» – належить до так званих пісень «бесідних» (гуртових, застільних), які співали під час товариських зібрань. У Польщі традиція гуртового співу була поширена ще у вісімдесятих роках, а далі почала зникати. Різні середовища мали свої пісні. Твір «Гей соколи!» був сильно пов'язаний із середовищем польських «репатріантів» з УРСР чи їхніх нащадків. Представники комуністичної влади не дуже добре ставились до цієї пісні, можливо, через те, що в ній виражений жаль за втраченими через Польщу землями на користь УРСР після Другої світової війни. Існував також інший «безпечний» варіант пісні «Гей соколи!», в якому замість козака був улан, а замість жалю за Україною – туга за родиною та дівчиною. Але такий варіант співали рідко. Ось перша його строфа:

*Gdzie Dunaju bystre wody
Jechał kiedyś ulan młody.
Czule żegnał się z rodziną
A najczulej z swą dziewczyną.*

*Де Дунаю бистрі води,
Їхав кудись улан молодий.
Лагідно він прощався з родиною,
А найлагідніше – зі своєю дівчиною.*

Пісня «Гей соколи!» не належала до «заборонених», за виконання яких у публічному місці могли покарати штрафом. Але її не виконував жоден із професійних співаків. Не звучала вона на радіо чи телебаченні. Зміна настала після падіння комуністичних урядів у Польщі після 1989 року. Пісню «Гей соколи!» ввела до свого репертуару популярна співачка Марія Родович, яка народилась у м. Зелена Гура в родині переселенців із Вільна. Умістила цю пісню у своєму альбомі «*Marysia Biesiadna*» (1994). Також «Гей соколи!» залучили до свого репертуару Кристоф Кравчик, популярний гурт у

стилі диско-поло «Bayer Full», Кристина Гіжовська та інші професіональні виконавці. У їхніх музичних альбомах, які містили цей твір, зазначена інформація, що музика і слова пісні є народні.

Передусім мелодія пісні «Гей соколи!» зазвучала як музичний супровід в історичному фільмі Єжи Гоффмана «Вогнем і мечем» (1999) за однойменним твором Генріка Сенькевича (1846–1916). Роман «Вогнем і мечем», уперше опублікований 1884 р., користується великою популярністю в Польщі. У ньому розповідається про українське національно-визвольне повстання під проводом Богдана Хмельницького у 1648–1657 роках. Це повстання було спрямоване проти Польської шляхетської держави, яка панувала на українських землях у XVII столітті. Роман «Вогнем і мечем» зображує історичні події з польського погляду. Українські повстанці – козаки – показані як дикі й жорстокі люди. Позитивними героями є представники польської знаті, які борються проти повстанців Богдана Хмельницького. Оскільки в Польщі фільм Єжи Гоффмана набув величезної популярності, то й пісня «Гей соколи!» зазнала популяризації. Водночас відбулося своєрідне об'єднання твору з польською романтичною традицією. Пісню вже ніхто не асоціював із Державними сільськими господарствами чи з гуртовим співом за чаркою з великою кількістю алкоголю. Відтоді значна частина польського суспільства почала пов'язувати цей твір з героями фільму «Вогнем і мечем» – гарними, відважними і шляхетними рицарями. Таким чином твір набув рис ідеалізації.

Історія української версії твору «Гей соколи!» є досить коротка. Перший український переклад зробив десь у 1999–2000 рр. шанований художній керівник і диригент Волинського народного хору Олександр Стадник (*homin. et noua*, 2020). З його слів, спочатку хор виконував пісню польською мовою. Дуже прихильне ставлення публіки до цього виконання надихнуло Олександра Стадника перекласти твір українською мовою. Другий переклад у 2002 р. зробив популярний артист Михайло Мацялко, який ввів пісню до свого репертуару. Третій переклад у 2008 р. належить пісняреві Олександрові Шевченку, який співпрацював із гуртом «Піккардійська терція». Згадані переклади мають незначні відмінності. Найбільше розповсюджений переклад Олександра Стадника.

Визначальне значення для рецепції пісні «Гей соколи!» в Україні мала Помаранчева революція в 2004 р., коли різко зросли національно-патріотичні настрої в суспільстві. У 2005 р. з'явився музичний альбом у виконанні співака Володимира Вермінського «Йшли селом партизани-2». Туди увійшли пісні Української повстанської армії та сучасні твори патріотичної тематики. Серед них вміщена й пісня «Гей соколи!» в перекладі Олександра Стадника. Згодом цей твір потрапив до репертуару інших виконавців патріотичної тематики. Таким чином, «Гей соколи!» поповнили ряд українських патріотичних пісень, а іноді їх навіть асоціюють із козацькими чи повстанськими піснями. «Гей соколи!» і зараз дуже популярні серед українців. Цьому сприяє й сучасна ситуація в країні, під час якої залишається актуальним мотив розставання чоловіка з коханою та з рідним домом. Багато молодих людей змушені залишати свої родини та емігрувати за кордон у пошуках праці чи воювати на Сході України з московським агресором. В останні роки в Україні з назвою «Гей соколи!» проходять фестивалі козацької, патріотичної чи етнічної пісні. Крім того, пісня «Гей соколи!», популярна одночасно двома мовами, у ХХІ ст. для українців в Україні стала символом добросусідських українсько-польських зв'язків. Оскільки в пісні згадується «Україна», то, на думку, музиканта Олега Скрипки, це ще й чудовий спосіб культурної презентації країни у світі.

Однак «Гей соколи!» не належать до популярних пісень у середовищі української меншини в Польщі, для якої цей твір завжди був чужий і навіть неприязний. Ця пісня була традиційно пов'язана з середовищем польських «репатріантів» з Волині і з Галичини. Частина цього середовища (хоч не всі) ставилася недобррозичливо чи навіть вороже до українців, на яких перекладали кривди, що зазнали з боку українських націоналістів у період Другої світової війни (*Siemaszko, Siemaszko, 2000*). Для представників української меншини в Польщі звучання пісні «Гей соколи!» через довгі роки було сигналом до збереження посиленої обачності. Означало це, що поблизу перебувають «репатріанти», ставлення яких щодо українців (особливо під впливом алкоголю) могло бути непередбачене. Представники української меншини в Польщі здебільшого уникали тих місць, де була популярна ця пісня.

У дев'яностих роках сформувався в Польщі так званий «кресовий» рух, члени якого називали себе «кресов'яками». Офіційною метою цього руху є підтримка пам'яті про польську традицію на давніх землях II Речі Посполитої. Ці землі тепер перебувають у межах України, Білорусі і Литви, «кресов'яки» їх називають «польські східні креси». Така назва не може викликати особливого захоплення українців, як і білорусів та литовців. Поняття «креси» має в польській традиції різні значення. Може означати колишні землі країни, які перебувають тимчасово під владою іноземної держави. Означенням «польські західні креси» послуговувались, наприклад, у Польській державі в 1919–1939 рр. щодо деяких суміжних з нею німецьких земель (*Nodzyński, 1997: 105–110*). Це були тодішні землі Німеччини, які не увійшли до складу Речі Посполитої, відродженої у 1918 р., але мали історичні зв'язки з Польською державою, і там існувала польська нацменшина. З політичних причин Республіка не могла тоді офіційно висувати територіальних претензій перед Німеччиною. Проте через популяризацію поняття «польські західні креси» деякі політичні середовища старалися утримувати в польському суспільстві переконання, що ті землі повинні належати Польщі.

Неофіційним гімном «кресов'яків», принаймні їх частини, яка ідентифікує себе з Волиню і Галичиною, є саме пісня «Гей соколи!». Тому популярність в Україні пісні «Гей соколи!» викликає в середовищі української меншини в Польщі дивування чи навіть несприйняття. Голова Українського історичного товариства в Польщі проф. Роман Дрозд коментує: «Пісня “Гей соколи!” для нас, українців у Польщі, має імперський, ревізійністський характер. Під час українських імпрез у Польщі її не співають. Хіба що її може виконувати якийсь колектив з України – однак, публіка цього не схвалює. Поляки трактують цю пісню як вираження туги за втраченим після Другої світової війни «раєм» на українських землях. Наші співвітчизники з України, мабуть, недостатньо це розуміють. Помічають винятково музичні цінності, а там, на жаль, є «кресова» ідеологія. Пісня «Гей соколи!» не може стати мостом зближення між поляками і українцями. Свого часу відома польська співачка Марила Родович пропонувала, щоб ця пісня стояла гімном проведеного у Польщі та в Україні Чемпіонату Європи з

футболу 2012 року. Так не сталося. Пісня „Калінка” – російська, і вона буде такою, хоча оспівує калину – символ України!¹.

Пісня «Гей соколи!» спонукає до роздумів про складні історичні польсько-українські відносини. У популярній сучасній версії вона, імовірно, була створена в середовищі польських «репатріантів» з Волині та Галичини після Другої світової війни. При чому зачин «Hej, tam gdzie z nad czarnej wody» міг бути створений ще пізніше, аби надати творові виразнішого польського характеру. Суголосно з українським фольклором пісня оспівує красу українського степу, тугу за Україною та наділена військово-патріотичним пафосом. Це наштовхнуло частину українського суспільства прийняти польський твір, перекладений українською мовою, як українську патріотичну пісню. Водночас міг про авторство українсько-польського поета Тимоша Падури надав цій пісні символічного змісту польсько-українського добросусідства. Саме так її сприйняла значна частина українців та поляків, переважно молода генерація, вихована в часи потепління українсько-польських відносин, особливо після Помаранчевої революції 2004 року. Однак для українців, які знають витoki твору «Гей соколи!» та історію функціонування цієї пісні в ролі гімну «кресов’яків», вона звучить, м’яко кажучи, неприязно.

ЛІТЕРАТУРА

- Баландіна, Н. (2018), *Масифікація польсько-української пісні «Hej, sokoly!» («Гей соколи!»)*. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/9.1/2.pdf> (останнє звернення 7.09.2020 р.).
- Гальчак, Б., Харчишин, О. (2019), Звідки прилетіли «соколи»? Рефлексії над генезою популярної пісні. *Україна Модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис*. Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/halczak-kharchyshyn-hei-sokoly?fbclid=IwAR16xdLQZ6N4FityHEtOk2BekmybeDup5jEEB2zdDCaiIFDxupsmBMAPazU> (останнє звернення: 9.09.2020).
- Кузьменко, О. (2005), *Стрілецькі пісні* / упоряд. О. Кузьменко. Львів: Інститут народознавства НАН України.

---

¹ Інтерв’ю з професором Романом Дроздом провів і записав 31.08.2019 р. Богдан Гальчак.

- Любченко, В. (2020), *Падура Тимко*. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Padura_T (останнє звернення 7.09.2020 р.)
- Пастух, Н. (2007), Символіка птахів. *Мала енциклопедія українського народознавства*. Львів: Інститут народознавства НАН України. 2007. С. 537–540.
- Харчишин, О. (2019), «Гей соколи»: тексти і контексти пісні. *Народознавчі зошити*. 2019, 5.
- Ходаковський, З.-Д. (1974), *Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського* / упоряд. О. Дея, Київ: Наукова думка.
- APZG, (1955), *Protokół z posiedzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego w dniu 22 lutego 1955 r.*, Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (APZG), PWRN Zielona Góra, sygn. 667.
- APZG, (1956), *Protokół z posiedzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego w dniu 23 lutego 1956 r.*, APZG, PWRN w Zielonej Górze, sygn. 689.
- Drozd, R. (2001), *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989*, Wydawnictwo TYRSA, Warszawa.
- homin.etnoua (2020), Гей, соколи, або Гей, десь там, де чорні води. Переклад з польської. Гармонізував Олександр Стадник. Хор «Гомін». Пісні України. Режим доступу: <https://homin.etnoua.info/novyny/hej-sokoly> (останнє звернення 10.09.2020).
- Kamieński, M. (1875), *Żal za Ukrainą: piosnka przypisana Wandzie Pudłowskiej prez Macieja Kamińskiego*. Режим доступу: <https://polona.pl/item/zal-za-ukraina-piosnka-przypisana-wandzie-pudlowskiej,NjkkNzAxMTA/2/#info:metadata> (останнє звернення 9.09.2020).
- Kersten, K. (1992), *Polacy, Żydzi, Komunizm. Anatomia półprawd 1939–1968*, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- Kharchyshyn, O., Halczak, B. (2020), Refleksje nad genezą pieśni «Hej, sokoły!». *Українське Товариство Историчне в Polsce*. Режим

- доступу: <http://uitp.org.pl/index.php/67-refleksje-nad-geneza-piesni-hej-sokoly> (останнє звернення 8.09.2020).
- Korytuński, A. (1860-1867), *Żal za Ukrainą* Режим доступу: <https://polona.pl/item/zal-zaukrainaz-piesni-narodowej-przelozony-na-fortepian-op-13,NTE0NDY5Ng/#info:metadata>
- Kubis, B. (2007), *Poznawcze i kształcące walory literatury dokumentu osobistego (na przykładzie relacji Polaków wysiedlonych z Kresów Wschodnich oraz Niemców wysiedlonych ze Śląska w latach 1944 – 1946)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Nodzyński, T. (1997), „*Strażnica Zachodnia*” 1922 – 1939. *Źródło do dziejów myśli zachodniej w Polsce*, Wydawnictwo WSP TK, Zielona Góra.
- Ośękowski, C. (2002), *Specyfika pogranicza polsko-niemieckiego po drugiej wojnie światowej*, (w:) *Studia historyczne nad polityką, gospodarką i kulturą*, red. B. Halczak, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- pl.wikipedia (2020), *Hej, sokoly!* Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/Hej,_soko%20%82y (останнє звернення 9.09.2020).
- Siemaszko, W. , Siemaszko, E. (2000), *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Tom I i II*, Wydawnictwo Von Borowiecky, Warszawa.
- staremelodie.pl (2020), *Zal za Ukraina.* Режим доступу: https://staremelodie.pl/piosenka/3864/Zal_za_Ukraina (останнє звернення: 9.09.2020).
- Straszewicz, M. (1992), Ojców naszych śpiew : pieśni patriotyczne / wybór i oprac. Marzenna Straszewicz. Komorów : Prometeusz, 1992.*
- uk.wikipedia, (2020). *Геї соколи!* Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%B9,%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8> (останнє звернення: 9.09.2020)
- Zawada, J. (1914), *Śpiewnik polskiego skauta*, Krakowska Drukarnia Nakładowa, Kraków.

Bohdan Halczak, Olha Kharchyshyn

POLISH-UKRAINIAN RELATIONS ON THE BACKGROUND OF THE
HISTORY OF THE POPULAR SONG “HEJ, SOKOŁY!” (“HEY FALCONS!”)

Summary

The article reveals the history of the song "Hej Sokoły!" which is popular today both in Poland and Ukraine. This song tells the story of a young Cossack who went abroad and longs for his motherland Ukraine and his beloved girl who stayed there. Although the work expresses love for Ukraine, it is not a Ukrainian, but a Polish song. It is connected with the environment of Poles, who left Ukrainian land after the Second World War. In 1918-1939, the modern territories of Western Ukraine (Galicia and Volhynia) were part of the Polish state. Many Polish families lived there. After the Second World War, Volhynia and Galicia became part of the Ukrainian SSR, a large number of Poles moved to Poland within its new borders. Expressed in the song "Hej Sokoły!" longing for Ukraine is not unambiguous from the Ukrainian and Polish points of view. At the same time, this work, translated into Ukrainian, gained popularity and is considered a Ukrainian patriotic song. Thus, the version of the origin of the song proposed in the article completely refutes the common opinion about the author of this song Tomasz (Tymko) Padura (1801–1871), and shows how complicated the Polish-Ukrainian relations are.

Keywords: Poland, Ukraine, song “Hej Sokoły!”, Polish minority in Ukraine, Ukrainian minority in Poland, origin, meaning